

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
SÁNCHEZ-BORDONA
της 18ης Νοεμβρίου 2021¹

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-793/19 και C-794/19

Bundesrepublik Deutschland

κατά

SpaceNet AG (C-793/19)

Telekom Deutschland GmbH (C-794/19)

[αιτήσεις του Bundesverwaltungsgericht
(Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου, Γερμανία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Τηλεπικοινωνίες – Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών – Οδηγία 2002/58/ΕΚ – Άρθρο 15, παράγραφος 1 – Άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρα 6, 7, 8, 11 και 52, παράγραφος 1 – Γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων σύνδεσης για σκοπούς δίωξης σοβαρών ποινικών αδικημάτων ή αποτροπής συγκεκριμένης απειλής για την εθνική ασφάλεια»

1. Οι υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής απόφασης, σε συνδυασμό με την αίτηση προδικαστικής απόφασης στην υπόθεση C-140/20², αναδεικνύουν εκ νέου τον προβληματισμό που δημιουργεί σε ορισμένα κράτη μέλη η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τη διατήρηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που παράγονται στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και την πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα.

2. Στις προτάσεις που ανέπτυξα στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18, La Quadrature du Net κ.λπ.³, και C-520/18, Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ.⁴, επισήμανα τα ακόλουθα σημαντικότερα, έως τότε, ορόσημα στην εν λόγω νομολογία:

– την απόφαση της 8ης Απριλίου 2014, Digital Rights Ireland κ.λπ.⁵, με την οποία το Δικαστήριο κήρυξε ανίσχυρη την οδηγία 2006/24/ΕΚ⁶, καθόσον συνεπαγόταν υπέρμετρη επέμβαση στα

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

² Υπόθεση C-140/20, Commissioner of the Garda Síochána κ.λπ., στην οποία επίσης αναπτύσσω προτάσεις σήμερα.

³ Στο εξής: προτάσεις La Quadrature du Net (EU:C:2020:6).

⁴ Στο εξής: προτάσεις Ordre des barreaux francophones et germanophone (EU:C:2020:7).

⁵ Απόφαση C-293/12 και C-594/12 (EU:C:2014:238, στο εξής: απόφαση Digital Rights).

⁶ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2006, για τη διατήρηση δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημοσίων δικτύων επικοινωνιών και για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/58/ΕΚ (ΕΕ 2006, L 105, σ. 54).

δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

- την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Tele2 Sverige και Watson κ.λπ.*⁷, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι αντιβαίνει στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58/EK⁸ εθνική ρύθμιση που προβλέπει τη γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και θέσης για την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας·
- την απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2018, *Ministerio Fiscal*⁹, με την οποία το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την ερμηνεία του άρθρου 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, διευκρινίζοντας συναφώς τη σημασία της αρχής της αναλογικότητας.

3. Το 2018, δικαστήρια ορισμένων κρατών μελών υπέβαλαν στο Δικαστήριο αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως, με τις οποίες διατύπωσαν αμφιβολίες σχετικά με το αν οι ως άνω αποφάσεις (των ετών 2014, 2016 και 2018) μπορούσαν να στερήσουν από τις κρατικές αρχές ένα μέσο αναγκαίο για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας και την καταπολέμηση της εγκληματικότητας και της τρομοκρατίας.

4. Οι αποφάσεις *Privacy International*¹⁰ και *La Quadrature du Net κ.λπ.*¹¹, αμφότερες της 6ης Οκτωβρίου 2020, εκδόθηκαν επί τεσσάρων από τις ως άνω αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως και επιβεβαίωσαν, κατ' ουσίαν, τη νομολογία της απόφασης *Tele2 Sverige*, καίτοι με ορισμένες συμπληρωματικές διευκρινίσεις.

5. Λόγω του γεγονότος ότι εκδόθηκαν από το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου, του περιεχομένου τους και του λεπτομερούς επεξήγησης, σε διάλογο με τα αιτούντα δικαστήρια, των λόγων που, εν πάση περιπτώσει, δικαιολογούν τις θέσεις που εκτίθενται σε αυτές, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι το ζήτημα επιλύθηκε με τις δύο ως άνω «ανακεφαλαιωτικές» αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020. Επομένως, για οποιαδήποτε άλλη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως επί του ίδιου ζητήματος θα έπρεπε να εκδοθεί αιτιολογημένη διάταξη κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.

6. Εντούτοις, πριν από τις 6 Οκτωβρίου 2020, είχαν υποβληθεί στο Δικαστήριο τρεις άλλες αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως (οι υπό κρίση στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις και εκείνη στην υπόθεση C-140/20), οι οποίες έθεταν υπό αμφισβήτηση τη νομολογία που διαμορφώθηκε σε σχέση με το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58.

7. Το Δικαστήριο ενημέρωσε τα αιτούντα δικαστήρια για τις αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2020, ώστε να αποσύρουν, ενδεχομένως, τις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλαν. Δεδομένου ότι δεν θέλησαν να το πράξουν, όπως θα εκθέσω στη συνέχεια¹², το Δικαστήριο αποφάσισε να μην εφαρμόσει το άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας και να αποφανθεί επ' αυτών το τμήμα μείζονος συνθέσεως.

⁷ Υποθέσεις C-203/15 και C-698/15 (EU:C:2016:970, στο εξής: απόφαση *Tele2 Sverige*).

⁸ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες) (ΕΕ 2002, L 201, σ. 37), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2009/136/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 337, σ. 11).

⁹ Απόφαση C-207/16 (EU:C:2018:788).

¹⁰ Απόφαση C-623/17 (EU:C:2020:790).

¹¹ Απόφαση C-511/18, C-512/18 και C-520/18 (EU:C:2020:791, στο εξής: απόφαση *La Quadrature du Net*).

¹² Σημείο 30 των παρουσών προτάσεων.

I. Νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης. Η οδηγία 2002/58

8. Το άρθρο 5 («Απόρρητο των επικοινωνιών») ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη κατοχυρώνουν, μέσω της εθνικής νομοθεσίας, το απόρρητο των επικοινωνιών που διενεργούνται μέσω δημόσιου δικτύου επικοινωνιών και των διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και των συναφών δεδομένων κίνησης. Ειδικότερα, απαγορεύουν την ακρόαση, υποκλοπή, αποθήκευση ή άλλο είδος παρακολούθησης ή επιτήρησης των επικοινωνιών και των συναφών δεδομένων κίνησης από πρόσωπα πλην των χρηστών, χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων χρηστών, εκτός αν υπάρχει σχετική νόμιμη άδεια, σύμφωνα με το άρθρο 15 παράγραφος 1. Η παρούσα παράγραφος δεν εμποδίζει την τεχνική αποθήκευση, η οποία είναι αναγκαία για τη διαβίβαση επικοινωνίας, με την επιφύλαξη της αρχής του απορρήτου.»

9. Το άρθρο 6 («Δεδομένα κίνησης») ορίζει τα εξής:

«1. Τα δεδομένα κίνησης που αφορούν συνδρομητές και χρήστες, τα οποία υποβάλλονται σε επεξεργασία και αποθηκεύονται από τον πάροχο δημόσιου δικτύου ή διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών, πρέπει να απαλείφονται ή να καθίστανται ανώνυμα όταν δεν είναι πλέον απαραίτητα για το σκοπό της μετάδοσης μιας επικοινωνίας, με την επιφύλαξη των παραγράφων 2, 3 και 5 του παρόντος άρθρου και του άρθρου 15 παράγραφος 1.

2. Τα δεδομένα κίνησης που είναι απαραίτητα για τη χρέωση των συνδρομητών και την πληρωμή των διασυνδέσεων μπορούν να υποβάλλονται σε επεξεργασία. Η επεξεργασία αυτή επιτρέπεται μόνον έως το τέλος της χρονικής περιόδου εντός της οποίας δύναται να αμφισβητείται νομίμως ο λογαριασμός ή να επιδιώκεται η πληρωμή.

[...]

10. Το άρθρο 15 («Εφαρμογή ορισμένων διατάξεων της οδηγίας 95/46/EK¹³») προβλέπει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη δύνανται να λαμβάνουν νομοθετικά μέτρα για να περιορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 5 και 6, στο άρθρο 8 παράγραφοι 1 έως 4 και στο άρθρο 9 της παρούσας οδηγίας, εφόσον ο περιορισμός αυτός αποτελεί αναγκαίο, κατάλληλο και ανάλογο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας (δηλαδή της ασφάλειας του κράτους), της εθνικής άμυνας, της δημόσιας ασφάλειας, και για την πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη ποινικών αδικημάτων ή της άνευ αδείας χρησιμοποίησης του συστήματος ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/46/EK. Για το σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη δύνανται, μεταξύ άλλων, να λαμβάνουν νομοθετικά μέτρα που θα προβλέπουν τη φύλαξη δεδομένων για ορισμένο χρονικό διάστημα για τους λόγους που αναφέρονται στην παρούσα παράγραφο. Όλα τα μέτρα που προβλέπονται στην παρούσα παράγραφο είναι σύμφωνα με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου,

¹³ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995, L 281, σ. 31).

συμπεριλαμβανομένων αυτών που αναφέρονται στο άρθρο 6 παράγραφοι 1 και 2 της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.»

B. Το εθνικό δίκαιο

1. Telekommunikationsgesetz (νόμος περί τηλεπικοινωνιών, στο εξής: TKG)

11. Το άρθρο 113a, παράγραφος 1, του TKG ορίζει τα εξής:

«Οι υποχρεώσεις περί διατήρησης, χρήσης και ασφάλειας των δεδομένων κίνησης που καθορίζονται στα άρθρα 113b έως 113g αφορούν τους φορείς που παρέχουν στους τελικούς χρήστες διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών.»

12. Το άρθρο 113b προβλέπει τα εξής:

«(1) Οι φορείς που μνημονεύονται στο άρθρο 113a οφείλουν να διατηρούν τα δεδομένα στην εθνική επικράτεια ως εξής:

1. επί δέκα εβδομάδες, εάν πρόκειται για τα δεδομένα που μνημονεύονται στις παραγράφους 2 και 3,
2. επί τέσσερις εβδομάδες, εάν πρόκειται για τα δεδομένα θέσης που μνημονεύονται στην παράγραφο 4.

(2) Οι πάροχοι διαθέσιμων στο κοινό τηλεφωνικών υπηρεσιών διατηρούν

1. τον αριθμό κλήσης ή άλλο αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής, καθώς και κάθε άλλης γραμμής που χρησιμοποιείται σε περίπτωση εκτροπής ή πρόωθησης κλήσεων,
2. την ημερομηνία και την ώρα έναρξης και λήξης της σύνδεσης, με επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης,
3. τα στοιχεία της υπηρεσίας που χρησιμοποιήθηκε, αν στο πλαίσιο της υπηρεσίας τηλεφωνίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές υπηρεσίες,
4. επίσης, όσον αφορά τις υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας,
 - a) τον διεθνή αναγνωριστικό κωδικό ταυτότητας συνδρομητών της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής,
 - b) τον διεθνή αναγνωριστικό κωδικό ταυτότητας του καλούντος και του συνδεδεμένου τερματικού εξοπλισμού,
 - c) την ημερομηνία και την ώρα της αρχικής ενεργοποίησης της υπηρεσίας με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης, εάν πρόκειται για υπηρεσίες που είχαν προπληρωθεί,

5. όπως και στην περίπτωση των τηλεφωνικών υπηρεσιών μέσω διαδικτύου, τις διευθύνσεις IP (πρωτοκόλλου διαδικτύου) της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής και τους αποδοθέντες αριθμούς ταυτότητας.

Η παράγραφος 1 εφαρμόζεται, τηρουμένων των αναλογιών,

1. σε περίπτωση επικοινωνίας με σύντομο γραπτό μήνυμα (SMS), μήνυμα πολυμέσων ή άλλο παρόμοιο μήνυμα· στην περίπτωση αυτή, αντί των στοιχείων που μνημονεύονται στην παράγραφο 2, σημείο 2, διατηρούνται ο χρόνος αποστολής και λήψης του μηνύματος·

2. στις αναπάντητες ή ανεπιτυχείς κλήσεις λόγω επέμβασης του διαχειριστή του δικτύου [...].

(3) Οι πάροχοι διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών πρόσβασης στο διαδίκτυο διατηρούν

1. τη διεύθυνση IP που αποδόθηκε στον συνδρομητή για τη χρήση του διαδικτύου,

2. τα σαφή στοιχεία αναγνώρισης της ταυτότητας της σύνδεσης που παρέχει την πρόσβαση στο διαδίκτυο, καθώς και τον αποδοθέντα αναγνωριστικό αριθμό ταυτότητας,

3. την ημερομηνία και την ώρα έναρξης και λήξης της χρήσης του διαδικτύου από την αποδοθείσα διεύθυνση IP, με επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης.

(4) Σε περίπτωση χρήσης υπηρεσιών κινητής τηλεφωνίας, διατηρείται η ονομασία των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την έναρξη της σύνδεσης από τον καλούντα και τον καλούμενο. Όσον αφορά τις διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες πρόσβασης στο διαδίκτυο, διατηρούνται, σε περίπτωση χρήσης μέσω κινητής τηλεφωνίας, η ονομασία των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την έναρξη της σύνδεσης. Διατηρούνται επίσης τα δεδομένα χάρη στα οποία μπορούν να προσδιοριστούν η γεωγραφική θέση και οι διευθύνσεις μέγιστης ακτινοβολίας των κεραιών που εξυπηρετούν το σχετικό κυψελωτό κύτταρο.

(5) Το περιεχόμενο της επικοινωνίας, τα δεδομένα των διαδικτυακών τόπων στα οποία πραγματοποιείται επίσκεψη και τα δεδομένα των υπηρεσιών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου δεν διατηρούνται δυνάμει της παρούσας διάταξης.

(6) Τα δεδομένα των επικοινωνιών που μνημονεύονται στο άρθρο 99, παράγραφος 2, δεν διατηρούνται δυνάμει της παρούσας διάταξης. Τηρουμένων των αναλογιών, το ίδιο ισχύει για τις τηλεφωνικές επικοινωνίες που προέρχονται από τις οντότητες που προβλέπονται στο άρθρο 99, παράγραφος 2. Το άρθρο 99, παράγραφος 2, δεύτερη έως έβδομη περίοδος, εφαρμόζεται τηρουμένων των αναλογιών ^[14].

[...]

¹⁴ Οι επικοινωνίες που μνημονεύονται στο άρθρο 99, παράγραφος 2, του TKG είναι επικοινωνίες με πρόσωπα, αρχές και οργανισμούς κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα που παρέχουν σε καλούντες, κατ' αρχήν υπό καθεστώς ανωνυμίας, υπηρεσίες τηλεφωνικής αρωγής σε έκτακτες ψυχολογικές ή κοινωνικές καταστάσεις και που υπόκεινται σε ιδιαίτερες υποχρεώσεις εμπιστευτικότητας. Βάσει του άρθρου 99, παράγραφος 2, δεύτερη έως τέταρτη περίοδος, του TKG, η εν λόγω εξαίρεση τελεί υπό την προϋπόθεση της εγγραφής σε κατάλογο που διαχειρίζεται η Bundesnetzagentur für Elektrizität, Gas, Telekommunikation, Post und Eisenbahnen (ομοσπονδιακή αρχή δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας, φυσικού αερίου, τηλεπικοινωνιών, ταχυδρομείων και σιδηροδρόμων, Γερμανία, στο εξής: ομοσπονδιακή αρχή δικτύων), κατόπιν πιστοποίησης της φύσης των παρεχόμενων υπηρεσιών η οποία πραγματοποιείται από οντότητα, οργανισμό ή ίδρυμα δημοσίου δικαίου.

13. Κατά το άρθρο 113c:

«(1) Τα δεδομένα που διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 113b μπορούν

1. να διαβιβάζονται σε αρχή δίωξης όταν αυτή ζητεί τη διαβίβαση επικαλούμενη διάταξη νόμου που της επιτρέπει να συγκεντρώνει τα δεδομένα που μνημονεύονται στο άρθρο 113b για τη δίωξη ιδιαίτερως σοβαρών ποινικών αδικημάτων·
2. να διαβιβάζονται σε αρχή ασφάλειας των ομόσπονδων κρατών όταν αυτή ζητεί τη διαβίβαση επικαλούμενη διάταξη νόμου που της επιτρέπει να συγκεντρώνει τα δεδομένα που μνημονεύονται στο άρθρο 113b για την αποτροπή συγκεκριμένης απειλής για τη σωματική ακεραιότητα, τη ζωή ή την ελευθερία προσώπου ή για την ύπαρξη του ομοσπονδιακού κράτους ή του ομόσπονδου κράτους·
3. να χρησιμοποιούνται από τον πάροχο διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών τηλεπικοινωνιών για την παροχή πληροφοριών βάσει του άρθρου 113, παράγραφος 1, τρίτη περίοδος.

(2) Τα δεδομένα που διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 113b δεν χρησιμοποιούνται από τους υπέχοντες τις υποχρεώσεις που καθορίζονται στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, για σκοπούς άλλους πλην των προβλεπομένων στην παράγραφο 1.

[...]»

14. Το άρθρο 113d ορίζει τα εξής:

«Ο υπέχων την προβλεπόμενη στο άρθρο 113a, παράγραφος 1, υποχρέωση μεριμνά ώστε τα δεδομένα που διατηρούνται κατά το άρθρο 113b, παράγραφος 1, δυνάμει της υποχρέωσης διατήρησης, να προστατεύονται, με τεχνικά και οργανωτικά μέτρα σύμφωνα προς τη στάθμη της τεχνικής, έναντι του μη εξουσιοδοτημένου ελέγχου και της μη εξουσιοδοτημένης χρήσης. Τα εν λόγω μέτρα περιλαμβάνουν ειδικότερα:

1. τη χρήση ιδιαίτερως ασφαλούς διαδικασίας κρυπτογράφησης,
2. την αποθήκευση σε διακριτές υποδομές αποθήκευσης, χωριστά από εκείνες που προορίζονται για τρέχοντα λειτουργικά καθήκοντα,
3. την αποθήκευση, με υψηλό επίπεδο προστασίας έναντι των κυβερνοεπιθέσεων, σε αποσυνδεδεμένα συστήματα ηλεκτρονικής επεξεργασίας δεδομένων,
4. τον περιορισμό της πρόσβασης στις εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται για την επεξεργασία δεδομένων στα πρόσωπα που διαθέτουν ειδική εξουσιοδότηση χορηγηθείσα από τον υπέχοντα την υποχρέωση και
5. την υποχρέωση επέμβασης, κατά την πρόσβαση στα δεδομένα, τουλάχιστον δύο προσώπων που διαθέτουν ειδική εξουσιοδότηση χορηγηθείσα από τον υπέχοντα την υποχρέωση.»

15. Το άρθρο 113ε έχει ως εξής:

«(1) Ο υπέχων την προβλεπόμενη στο άρθρο 113α, παράγραφος 1, υποχρέωση μεριμνά ώστε, για τους σκοπούς του ελέγχου της προστασίας των δεδομένων, να καταγράφεται οποιαδήποτε πρόσβαση, και ειδικότερα η ανάγνωση, η αντιγραφή, η τροποποίηση, η διαγραφή και το κλείσιμο, στα δεδομένα που τηρούνται βάσει του άρθρου 113β, παράγραφος 1, δυνάμει της υποχρέωσης διατήρησης. Καταγράφονται

1. η ώρα πρόσβασης,
2. τα στοιχεία των προσώπων που έχουν πρόσβαση στα δεδομένα,
3. το αντικείμενο και η φύση της πρόσβασης.

(2) Τα ως άνω καταγραφόμενα στοιχεία δεν χρησιμοποιούνται για σκοπούς άλλους πλην του ελέγχου της προστασίας των δεδομένων.

(3) Ο υπέχων την προβλεπόμενη στο άρθρο 113α, παράγραφος 1, υποχρέωση μεριμνά ώστε τα καταγραφόμενα στοιχεία να διαγράφονται μετά την παρέλευση ενός έτους.»

2. *Strafprozessordnung* (κώδικας ποινικής δικονομίας, στο εξής: *StPO*)

16. Το άρθρο 100g ορίζει τα εξής:

«[...]

(2) Εάν συγκεκριμένα στοιχεία δημιουργούν υπόνοιες ότι πρόσωπο, υπό την ιδιότητα του αυτουργού ή του συνεργού, διέπραξε οποιοδήποτε από τα ιδιαίτεως σοβαρά ποινικά αδικήματα που μνημονεύονται στη δεύτερη περίοδο ή, στις περιπτώσεις στις οποίες η απόπειρα διάπραξης παράβασης συνιστά αξιόποινη πράξη, αποπειράθηκε να διαπράξει οποιοδήποτε από τα ως άνω αδικήματα και αν η παράβαση είναι επίσης ιδιαίτεως σοβαρή στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα δεδομένα κίνησης, που διατηρούνται βάσει του άρθρου 113β του [TKG], μπορούν να κοινοποιηθούν στην περίπτωση που η διερεύνηση των πράξεων ή ο εντοπισμός του προσώπου που αποτελεί αντικείμενο της έρευνας είναι εξαιρετικά δυσχερείς ή αδύνατοι με άλλα μέσα και αν η κοινοποίηση των δεδομένων τελεί σε αναλογία προς τη σοβαρότητα της υπόθεσης.

[...]

(4) Δεν επιτρέπεται η κοινοποίηση δεδομένων κίνησης βάσει της παραγράφου 2 [...] εάν ενδέχεται να αφορά πληροφορίες σε σχέση με τις οποίες ο ενδιαφερόμενος δύναται να αρνηθεί να καταθέσει [...].»

17. Το άρθρο 101a, παράγραφος 1, προβλέπει ότι η κοινοποίηση δεδομένων κίνησης βάσει του άρθρου 100g του *StPO* υπόκειται σε δικαστική κρίση. Δυνάμει του άρθρου 101a, παράγραφος 2, του *StPO*, το δικαστήριο οφείλει να σταθμίζει την αναγκαιότητα και τη σκοπιμότητα του μέτρου στη συγκεκριμένη περίπτωση, η δε απόφασή του πρέπει να κοινοποιείται στους μετέχοντες στην επικοινωνία (άρθρο 101, παράγραφος 6, του *StPO*).

II. Πραγματικά περιστατικά, διαφορές και προδικαστικά ερωτήματα

18. Η SpaceNet AG και η Telekom Deutschland GmbH είναι εταιρίες οι οποίες παρέχουν διαθέσιμες στο κοινό υπηρεσίες πρόσβασης στο διαδίκτυο στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

19. Οι δύο ως άνω εταιρίες άσκησαν προσφυγές ενώπιον του Verwaltungsgericht (διοικητικού πρωτοδικείου, Γερμανία) με αίτημα να απαλλαγούν από την υποχρέωση αποθήκευσης, από 1ης Ιουλίου 2017, των δεδομένων κίνησης των τηλεπικοινωνιών των πελατών τους, η οποία επιβλήθηκε με το άρθρο 113a, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 113b, του TKG.

20. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έκανε δεκτά τα αντίστοιχα αιτήματα των εταιριών, με αποτέλεσμα η ομοσπονδιακή αρχή δικτύων να υποβάλει δύο αιτήσεις αναιρέσεως («Revision») ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακού Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου), το οποίο αποφάσισε, προτού αποφανθεί επ' αυτών, να υποβάλει, στο πλαίσιο εκάστης διαδικασίας, το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Λαμβανομένων υπόψη, αφενός, των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη [...] και, αφετέρου, του άρθρου 6 του Χάρτη [...], καθώς και του άρθρου 4 [ΣΕΕ], έχει το άρθρο 15 της οδηγίας 2002/58/EK την έννοια ότι αποκλείει εθνικό καθεστώς το οποίο επιβάλλει στους φορείς παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών την υποχρέωση να αποθηκεύουν και να διατηρούν δεδομένα κίνησης και θέσης των τελικών χρηστών των υπηρεσιών αυτών, εάν:

- η εν λόγω υποχρέωση δεν προϋποθέτει την ύπαρξη συγκεκριμένου λόγου από απόψεως τόπου, χρόνου ή χώρου,
- αντικείμενο της υποχρέωσης αποθήκευσης στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων στο κοινό τηλεφωνικών υπηρεσιών –οι οποίες περιλαμβάνουν και τη μετάδοση σύντομων, πολυμεσικών ή παρόμοιων μηνυμάτων, καθώς και τις αναπάντητες ή ανεπιτυχείς κλήσεις– είναι τα εξής δεδομένα:
 - ο τηλεφωνικός αριθμός ή άλλο αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής, καθώς και κάθε άλλης γραμμής σε περίπτωση εκτροπής ή πρόωξης κλήσεων,
 - η ημερομηνία και η ώρα έναρξης και λήξης της σύνδεσης και –σε περίπτωση μεταδόσεως σύντομου, πολυμεσικού ή παρόμοιου μηνύματος– οι χρόνοι αποστολής και λήψης του μηνύματος με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης,
 - τα στοιχεία της υπηρεσίας που χρησιμοποιήθηκε, εάν στο πλαίσιο της υπηρεσίας τηλεφωνίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές υπηρεσίες,
 - επίσης, όσον αφορά τις υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας,

- ο διεθνής αναγνωριστικός κωδικός ταυτότητας συνδρομητών για την καλούσα και τη συνδεδεμένη γραμμή,
- ο διεθνής αναγνωριστικός κωδικός ταυτότητας του καλούντος και του συνδεδεμένου τερματικού εξοπλισμού,
- η ημερομηνία και η ώρα της αρχικής ενεργοποίησης της υπηρεσίας με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης, εφόσον οι υπηρεσίες είχαν προπληρωθεί,
- οι ονομασίες των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν από την καλούσα και τη συνδεδεμένη γραμμή κατά την έναρξη της σύνδεσης,
- επίσης, όσον αφορά τις τηλεφωνικές υπηρεσίες μέσω διαδικτύου, οι διευθύνσεις πρωτοκόλλου διαδικτύου της καλούσας και της συνδεδεμένης γραμμής και οι αποδοθέντες κωδικοί ταυτότητας χρήστη,
- αντικείμενο της υποχρέωσης αποθήκευσης στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών πρόσβασης στο διαδίκτυο είναι τα εξής δεδομένα:
 - η διεύθυνση πρωτοκόλλου διαδικτύου που αποδίδεται στον συνδρομητή για τη χρήση του διαδικτύου,
 - ο μοναδικός αναγνωριστικός κωδικός της γραμμής μέσω της οποίας πραγματοποιείται η χρήση του διαδικτύου, καθώς και ο αποδοθείς κωδικός ταυτότητας χρήστη,
 - η ημερομηνία και η ώρα έναρξης και λήξης της χρήσης του Διαδικτύου υπό την αποδοθείσα διεύθυνση πρωτοκόλλου διαδικτύου με την επισήμανση της αντίστοιχης ωριαίας ζώνης,
 - σε περίπτωση χρήσης διαδικτύου μέσω δικτύου κινητής επικοινωνίας, η ονομασία του κυψελωτού κυττάρου που χρησιμοποιήθηκε κατά την έναρξη της σύνδεσης στο διαδίκτυο,
- δεν επιτρέπεται να αποθηκεύονται τα ακόλουθα δεδομένα:
 - το περιεχόμενο της επικοινωνίας,
 - τα δεδομένα των προβληθέντων ιστοτόπων,
 - τα δεδομένα των υπηρεσιών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου,
 - τα δεδομένα που αφορούν συνδέσεις προς ή από συγκεκριμένες γραμμές προσώπων, υπηρεσιών και οργανισμών του τομέα κοινωνικής πρόνοιας ή του εκκλησιαστικού τομέα,
- η διάρκεια της διατήρησης για τα δεδομένα θέσης, δηλαδή την ονομασία των κυψελωτών κυττάρων που χρησιμοποιήθηκαν, είναι τέσσερις εβδομάδες και για τα λοιπά δεδομένα ανέρχεται σε δέκα εβδομάδες,

- εξασφαλίζεται η αποτελεσματική προστασία των διατηρούμενων δεδομένων από κινδύνους καταχρήσεως, καθώς και από κάθε αθέμιτη πρόσβαση και
- τα διατηρούμενα δεδομένα δύνανται να χρησιμοποιηθούν μόνο για τη δίωξη ιδιαίτερος σοβαρών ποινικών αδικημάτων και για την αποτροπή συγκεκριμένης απειλής κατά της ζωής ή της ελευθερίας προσώπου ή κατά της ακεραιότητας του ομοσπονδιακού κράτους ή της ομόσπονδου κράτους, εξαιρουμένης της διευθύνσεως πρωτοκόλλου διαδικτύου που αποδίδεται σε συνδρομητή για τη χρήση του διαδικτύου η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο κοινοποίησεως αποθηκευμένων δεδομένων για τη δίωξη κάθε ποινικού αδικήματος, για την αποτροπή απειλής κατά της δημόσιας ασφάλειας και τάξης, καθώς και για την εκτέλεση καθηκόντων των υπηρεσιών πληροφοριών;»

21. Όπως εκθέτει το αιτούν δικαστήριο, η ρύθμιση της επίμαχης υποχρέωσης τροποποιήθηκε με νόμο της 10ης Δεκεμβρίου 2015¹⁵, του οποίου η έκδοση κατέστη αναγκαία μετά:

- την απόφαση του Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, Γερμανία) της 2ας Μαρτίου 2010¹⁶, με την οποία το εν λόγω δικαστήριο έκρινε αντισυνταγματικές τις προϊσχύσασες διατάξεις περί διατήρησης δεδομένων, και
- την κήρυξη ως ανίσχυρης της οδηγίας 2006/24, για τη μεταφορά της οποίας στο εθνικό δίκαιο είχαν θεσπιστεί οι εν λόγω διατάξεις.

22. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η επίμαχη υποχρέωση αποθήκευσης περιορίζει τα δικαιώματα που προβλέπονται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, στο άρθρο 6, παράγραφος 1, και στο άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58. Κατά τη γνώμη του, ο εν λόγω περιορισμός μπορεί να δικαιολογείται μόνον εάν εμπίπτει στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας.

23. Κατά το αιτούν δικαστήριο, παρά τη νομολογία της απόφασης Tele2 Sverige, η επίμαχη υποχρέωση θα μπορούσε να βασίζεται στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, καθόσον:

- οι εφαρμοστέες εθνικές διατάξεις δεν επιβάλλουν την αποθήκευση του συνόλου των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων κίνησης όλων των συνδρομητών και εγγεγραμμένων χρηστών όσον αφορά όλα τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας·
- οι εν λόγω διατάξεις μείωσαν αισθητά (έως δέκα εβδομάδες κατά μέγιστο όριο) τον χρόνο αποθήκευσης, σε σχέση με τον προβλεπόμενο στις νομοθεσίες που εξετάστηκαν στην απόφαση Tele2 Sverige και στην οδηγία 2006/24, με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερέστερη η κατάρτιση προφίλ·
- επιβλήθηκαν αυστηροί περιορισμοί όσον αφορά την προστασία και τη χρήση των αποθηκευμένων δεδομένων, καθώς και την πρόσβαση σε αυτά·

¹⁵ Gesetz zur Einführung einer Speicherpflicht und einer Höchstspeicherfrist für Verkehrsdaten (νόμος περί θεσπίσεως υποχρεώσεως αποθήκευσης και μέγιστης διάρκειας διατήρησεως των δεδομένων κίνησης).

¹⁶ 1 BvR 256/08, 1 BvR 263/08, 1 BvR 586/08 (DE:BVerfG:2010:rs20100302.1bvr025608).

- ο νομοθέτης περιορίστηκε να συμμορφωθεί προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το δικαίωμα στην ασφάλεια (άρθρο 6 του Χάρτη)¹⁷.
- εάν η «άνευ συγκεκριμένου λόγου»¹⁸ διατήρηση δεδομένων δεν είναι δυνατόν να στηριχθεί εν γένει στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 (ήτοι, εάν δεν ασκούν επιρροή οι συγκεκριμένες διατάξεις που ρυθμίζουν τα μέσα επικοινωνίας τα οποία αφορά η διατήρηση δεδομένων, τις κατηγορίες των δεδομένων που πρόκειται να αποθηκευθούν, τη διάρκεια της διατήρησης, τις προϋποθέσεις πρόσβασης στα αποθηκευμένα δεδομένα και την προστασία έναντι κινδύνων κατάχρησης), τότε περιορίζεται σημαντικά η ευχέρεια των εθνικών νομοθετών σε έναν τομέα, όπως αυτός της ποινικής δίωξης και της δημόσιας ασφάλειας, ο οποίος παραμένει στην αποκλειστική ευθύνη κάθε κράτους μέλους, σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 2, τρίτο εδάφιο, ΣΕΕ.
- πρέπει να διασφαλίζεται η συνοχή μεταξύ των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη και εκείνων που αναγνωρίζονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ), όπως έχουν ερμηνευθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ), με την επιφύλαξη της αυτοτέλειας του δικαίου της Ένωσης και της ανεξαρτησίας του Δικαστηρίου.

III. Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

24. Οι αιτήσεις προδικαστικής απόφασης περιήλθαν στο Δικαστήριο στις 29 Οκτωβρίου 2019.
25. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η SpaceNet, η Telekom Deutschland, η Γερμανική, η Δανική, η Ισπανική, η Εσθονική, η Φινλανδική, η Γαλλική, η Ιρλανδική, η Ολλανδική, η Πολωνική και η Σουηδική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή.
26. Το αιτούν δικαστήριο, από το οποίο ζητήθηκε να εξετάσει το ενδεχόμενο απόσυρσης των αιτήσεων προδικαστικής απόφασης, μετά την έκδοση της απόφασης *La Quadrature du Net*, εκδήλωσε, στις 13 Ιανουαρίου 2021, την πρόθεσή του να μην την αποσύρει, με την αιτιολογία ότι δεν θεωρεί ότι τα ερωτήματά του απαντήθηκαν με την εν λόγω απόφαση.
27. Η κοινή με τη συναφή υπόθεση C-140/20 επ' ακροατηρίου συζήτηση διεξήχθη στις 13 Σεπτεμβρίου 2021 και παρέστησαν σε αυτήν οι μετέχοντες στη διαδικασία που κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις, καθώς και η ομοσπονδιακή υπηρεσία δικτύων και ο Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Δεδομένων.

¹⁷ Κατά το αιτούν δικαστήριο, δεν συνάγεται με σαφήνεια από τη νομολογία του Δικαστηρίου το συμπέρασμα ότι οι εθνικοί νομοθέτες δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να καθιερώσουν την άνευ συγκεκριμένου λόγου διατήρηση δεδομένων βάσει συνολικής σταθμίσσεως –η οποία συμπληρώνεται κατά περίπτωση από αυστηρές διατάξεις που ρυθμίζουν την πρόσβαση στα δεδομένα–, προκειμένου να λάβουν υπόψη τους συγκεκριμένους δυνητικούς κινδύνους που συνδέονται με τα νέα μέσα τηλεπικοινωνιών.

¹⁸ Πρόκειται για τη διατύπωση του αιτούντος δικαστηρίου.

IV. Ανάλυση

A. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

28. Οι δύο υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως μπορούν να εξεταστούν είτε όπως υποβλήθηκαν εξ αρχής είτε λαμβανομένων προεχόντως υπόψη των παρατηρήσεων που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, στην απάντησή του προς το Δικαστήριο της 13ης Ιανουαρίου 2021, προκειμένου να δικαιολογήσει τη μη απόσυρσή τους αφού έλαβε γνώση της απόφασης La Quadrature du Net.

29. Ακόμη και κατά τη συνοπτική εξέταση των πλέον λυσιτελών στοιχείων των αρχικών αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως, θα επικεντρωθώ στην εξέταση των λόγων για τους οποίους το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η παρέμβαση του Δικαστηρίου παραμένει αναγκαία. Κατ' ουσίαν, όλοι οι λόγοι ερείδονται στην εκτίμηση ότι το επίμαχο εν προκειμένω βασικό νομοθετικό καθεστώς διαφέρει από εκείνο που εξετάστηκε στην απόφαση La Quadrature du Net.

30. Με το υπόμνημα της 13ης Ιανουαρίου 2021, το αιτούν δικαστήριο προέβαλε τα ακόλουθα επιχειρήματα:

- Οι διαφορές μεταξύ, αφενός, των γερμανικών διατάξεων και, αφετέρου, των γαλλικών και των βελγικών διατάξεων τις οποίες αφορούσε η απόφαση La Quadrature du Net είναι σημαντικές. Κατά τις γερμανικές διατάξεις, δεν διατηρούνται τα δεδομένα που αφορούν τους διαδικτυακούς τόπους στους οποίους πραγματοποιήθηκε επίσκεψη, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και τις επικοινωνίες από ή προς υπηρεσίες τηλεφωνικής αρωγής κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα.
- Μια άλλη, ακόμη σημαντικότερη, διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι, κατά το άρθρο 113b, παράγραφος 1, του TKG, η αποθήκευση έχει διάρκεια τεσσάρων ή δέκα εβδομάδων και όχι ενός έτους. Το στοιχείο αυτό μειώνει τον κίνδυνο κατάρτισης συνολικού προφίλ των θιγομένων προσώπων.
- Η γερμανική ρύθμιση παρέχει αποτελεσματική προστασία των διατηρούμενων δεδομένων έναντι των κινδύνων κατάχρησης και παράνομης πρόσβασης.
- Κατόπιν πρόσφατης απόφασης του Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου) σχετικά με το άρθρο 113 του TKG¹⁹, η ισχύς της εν λόγω διάταξης τελεί υπό προϋποθέσεις των οποίων η συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να εξακριβωθεί ευχερώς.
- Υπάρχουν αμφιβολίες όσον αφορά τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης σχετικά με τις διευθύνσεις IP, καθότι δεν μπορεί να συναχθεί με σαφήνεια από την απόφαση La Quadrature du Net αν η διατήρησή τους αποκλείεται γενικά, καθώς παρατηρείται κάποια απόκλιση μεταξύ των σκέψεων 168 και 155 της εν λόγω απόφασης.

¹⁹ Απόφαση της 27ης Μαΐου 2020, 1 BvR 1873/13, 1 BvR 2618/13 (DE:BVVerfG:2020:rs20200527.1bvr187313). Κατά την εν λόγω απόφαση, το άρθρο 113 του TKG δεν συνάδει προς το άρθρο 2, παράγραφος 1, και το άρθρο 10, παράγραφος 1, του Grundgesetz (Θεμελιώδους Νόμου) και μπορεί να εξακολουθήσει να εφαρμόζεται μόνον έως την έκδοση νέων κανόνων, το αργότερο έως την 31η Δεκεμβρίου 2021.

B. Δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 2002/58

31. Η Ιρλανδία και η Γαλλική, η Ολλανδική, η Πολωνική και η Σουηδική Κυβέρνηση υποστηρίζουν, κατ' ουσίαν, ότι η οδηγία 2002/58 δεν έχει εφαρμογή σε εθνικές ρυθμίσεις όπως η επίμαχη στις υπό κρίση υποθέσεις. Δεδομένου ότι έχουν ως αντικείμενο την προστασία της εθνικής ασφάλειας και την πρόληψη και τη δίωξη των σοβαρών αξιόποινων πράξεων, οι εν λόγω ρυθμίσεις εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών μελών, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ.

32. Το Δικαστήριο απέρριψε σαφώς την ως άνω ένσταση στην απόφαση *La Quadrature du Net*, αποφαινόμενο ότι «εθνική ρύθμιση η οποία, για τους σκοπούς της διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας και της καταπολέμησης της εγκληματικότητας, επιβάλλει στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών την υποχρέωση να διατηρούν δεδομένα κίνησης και δεδομένα θέσης όπως τα επίμαχα στις υποθέσεις των κύριων δικών εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας»²⁰.

33. Το αιτούν δικαστήριο δέχεται την παραδοχή αυτή επικυρώνοντας την εκτίμηση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου και προσθέτοντας ότι η δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 2005/58 εν προκειμένω «διαπιστώθηκε οριστικά» με την απόφαση *Tele2 Sverige*²¹.

34. Επομένως, δεν θα εξετάσω περαιτέρω το ως άνω ζήτημα, επί του οποίου είχα την ευκαιρία να διατυπώσω τη γνώμη μου με τις προτάσεις *La Quadrature du Net*²², προς την κατεύθυνση που ακολούθησε το Δικαστήριο.

Γ. Γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση έναντι επιλεκτικής διατήρησης των δεδομένων κίνησης και θέσης

35. Η ουσία της νομολογίας του Δικαστηρίου σε σχέση με την οδηγία 2002/58 είναι ότι οι χρήστες των μέσων ηλεκτρονικών επικοινωνιών έχουν, κατ' αρχήν, νόμιμη προσδοκία ότι, εφόσον δεν έχουν δώσει συγκατάθεση για το αντίθετο, οι επικοινωνίες τους και τα σχετικά δεδομένα παραμένουν ανώνυμα και δεν καταχωρίζονται²³.

36. Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 προβλέπει εξαιρέσεις στην υποχρέωση διασφάλισης του εμπιστευτικού χαρακτήρα και στις αντίστοιχες υποχρεώσεις, όπως θα εκθέσω κατωτέρω. Στην απόφαση *La Quadrature du Net* εξετάζεται επίσης η δυνατότητα συνύπαρξης των εν λόγω εξαιρέσεων με τα θεμελιώδη δικαιώματα των οποίων η άσκηση μπορεί να θιγεί²⁴.

37. Κατά το Δικαστήριο, η γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνον προς τον σκοπό της διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας, του οποίου η σημασία «υπερβαίνει τη σημασία των λοιπών σκοπών του άρθρου 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58»²⁵.

²⁰ Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψη 104).

²¹ Σημείο 19, στοιχείο α, του γερμανικού πρωτοτύπου της διατάξεως περί παραπομπής.

²² Προτάσεις *La Quadrature du Net* (σημεία 40 έως 90).

²³ Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψη 109).

²⁴ Όπ.π. (σκέψεις 111 έως 133).

²⁵ Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψη 136).

38. Στην περίπτωση αυτή (εθνική ασφάλεια), το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8, 11 και 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, «δεν αντιτίθεται, κατ' αρχήν, σε νομοθετικό μέτρο που παρέχει στις αρμόδιες αρχές τη δυνατότητα να διατάσσουν τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να προβαίνουν στη διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης του συνόλου των χρηστών των μέσων ηλεκτρονικών επικοινωνιών επί περιορισμένο χρονικό διάστημα, εφόσον συντρέχουν αρκούντως συγκεκριμένες περιστάσεις από τις οποίες δύναται να συναχθεί ότι το οικείο κράτος μέλος αντιμετωπίζει σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια [...], η οποία είναι πραγματική, ενεστώσα ή προβλέψιμη»²⁶.

39. Είναι αληθές ότι οι ως άνω απαιτήσεις συνεπάγονται ένα καθεστώς αυστηρότερο και περιοριστικότερο από εκείνο που προκύπτει από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) σε σχέση με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ). Το γεγονός ότι «η έννοια και η εμβέλεια» των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη και αντιστοιχούν στα δικαιώματα που διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ πρέπει να είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ δεν εμποδίζει, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, *in fine*, του Χάρτη, το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.

40. Εξάλλου, η νομολογία του ΕΔΔΑ στις αποφάσεις της 25ης Μαΐου 2021, *Big Brother Watch* κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου²⁷ και *Centrum för Rättvisa* κατά Σουηδίας²⁸, καθώς και στην απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2015, *Zakharov* κατά Ρωσίας²⁹, αφορά καταστάσεις οι οποίες, κατά την άποψη που επικράτησε μεταξύ των μετεχόντων στη διαδικασία κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, δεν είναι συγκρίσιμες με τις επίμαχες στις υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως. Οι εν λόγω καταστάσεις πρέπει να επιλυθούν με την εφαρμογή εθνικών ρυθμίσεων οι οποίες θεωρούνται ότι συνάδουν με την *εξαντλητική* ρύθμιση της οδηγίας 2002/58, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο.

41. Ανεξαρτήτως του αν, στην απόφαση *La Quadrature du Net*, η εθνική ασφάλεια μπορούσε να προβληθεί ως λόγος για την άρση, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, της απαγόρευσης γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης των δεδομένων κίνησης και θέσης (κατ' εμέ, τα όρια που έθεσε το Δικαστήριο είναι υπερβολικά ευρέα), πρέπει να τηρούνται οι απαιτήσεις που απαριθμούνται στις σκέψεις 137 έως 139 της εν λόγω απόφασης.

42. Πέραν της ως άνω περίπτωσης, θα πρέπει να εξεταστεί αν η εθνική ρύθμιση στηρίζεται σε κριτήρια αρκούντως *επιλεκτικά* ώστε να πληρούνται οι προϋποθέσεις οι οποίες, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, μπορούν να δικαιολογούν ιδιαιτέρως σοβαρή επέμβαση, όπως είναι η διατήρηση δεδομένων, στα σχετικά θεμελιώδη δικαιώματα.

²⁶ Όπ.π. (σκέψη 137), η υπογράμμιση δική μου. Κατά το Δικαστήριο, τούτο συμβαίνει «[μ]ολονότι ένα τέτοιο μέτρο αφορά, αδιακρίτως, όλους τους χρήστες μέσων ηλεκτρονικών επικοινωνιών, χωρίς αυτοί να φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, ότι έχουν σχέση [...] με απειλή για την εθνική ασφάλεια του εν λόγω κράτους μέλους», και πρέπει επομένως «να γίνει δεκτό ότι η ύπαρξη τέτοιας απειλής αρκεί αφ' εαυτής για να γίνει δεκτή η ύπαρξη τέτοιας σχέσης» (όπ.π.).

²⁷ Απόφαση (CE:ECHR:2021:0525JUD005817013).

²⁸ Απόφαση (CE:ECHR:2021:0525JUD003525208).

²⁹ Απόφαση (CE:ECHR:2015:1204JUD004714306).

43. Η *επιλεκτική διατήρηση* των δεδομένων κίνησης και θέσης³⁰ είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της συλλογιστικής των αποφάσεων του Δικαστηρίου στον συγκεκριμένο τομέα. Η εν λόγω επιλογή μπορεί να πραγματοποιείται, μεταξύ άλλων, βάσει κατηγοριών υποκειμένων των διατηρούμενων δεδομένων³¹ ή βάσει γεωγραφικού κριτηρίου³².

44. Τόσο το αιτούν δικαστήριο όσο η πλειονότητα των μετεχόντων στη διαδικασία που κατέθεσαν παρατηρήσεις αναδεικνύουν τις δυσχέρειες που συνεπάγονται τα κριτήρια που διατύπωσε το Δικαστήριο. Εισήμανα ο ίδιος ορισμένες από τις εν λόγω δυσχέρειες³³ στις προτάσεις *Ordre des barreaux francophones et germanophone*³⁴.

45. Εν πάση περιπτώσει, δεν πρέπει να αποκλειστούν τρόποι στοχευμένης διατήρησης βασισμένοι στα εν λόγω κριτήρια οι οποίοι μπορούν να είναι αποτελεσματικοί και, συγχρόνως, να μην εισάγουν διακρίσεις. Απόκειται στους εθνικούς νομοθέτες, και όχι στο Δικαστήριο, να προσδιορίσουν τους εν λόγω τρόπους με σεβασμό προς την τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη³⁵.

46. Τονίζω, επιπλέον, ότι δεν θα ήταν ορθό να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το προσωπικό και το γεωγραφικό κριτήριο είναι τα μόνα κριτήρια που είναι συμβατά με το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη.

47. Παρότι η Γαλλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι αποδείχθηκαν αναποτελεσματικοί³⁶, φρονώ ότι δεν πρέπει να παραβλεφθούν οι τρόποι που πρότειναν οι ομάδες εργασίας του Συμβουλίου³⁷ για τον καθορισμό κανόνων διατήρησης και πρόσβασης συμβατών με τη νομολογία του Δικαστηρίου³⁸.

48. Κατά τη γνώμη μου, θα πρέπει να προτιμηθεί η προσωρινή διατήρηση ορισμένων *κατηγοριών* δεδομένων κίνησης και δεδομένων θέσης, που θα περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο για την ασφάλεια και δεν θα καθιστούν δυνατή, στο σύνολό τους, τη διαμόρφωση ακριβούς και λεπτομερούς εικόνας για τη ζωή των ενδιαφερομένων. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι, από τις δύο κύριες κατηγορίες (δεδομένα κίνησης και δεδομένα θέσης), πρέπει να διατηρούνται μόνο,

³⁰ Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψη 147): «το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να θεσπίσει ρύθμιση η οποία επιτρέπει, προληπτικώς, τη *στοχευμένη διατήρηση* των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης με σκοπό την καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας και της πρόληψης των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, όπως ακριβώς και για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, υπό την προϋπόθεση ότι η διατήρηση των δεδομένων περιορίζεται σε ό,τι είναι απολύτως αναγκαίο όσον αφορά τις κατηγορίες διατηρούμενων δεδομένων, τα συγκεκριμένα μέσα επικοινωνίας, τα υποκείμενα των διατηρούμενων δεδομένων καθώς και το διάστημα διατήρησης των δεδομένων, το οποίο πρέπει να περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο». Η υπογράμμιση δική μου.

³¹ Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψεις 148 και 149).

³² Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψη 150).

³³ Επιπλέον της ανεπάρκειάς τους, το ενδεχόμενο να έχουν ως αποτέλεσμα τη θέσπιση καθεστώτος γενικευμένης καχυποψίας εις βάρος τμημάτων του πληθυσμού ή τον στιγματισμό γεωγραφικών περιοχών.

³⁴ Προτάσεις *Ordre des barreaux francophones et germanophone* (σημεία 88 και 89).

³⁵ Όπ.π. (σημείο 90).

³⁶ Σημείο 47 των παρατηρήσεών της. Την ίδια άποψη διατύπωσαν και ορισμένες άλλες Κυβερνήσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.

³⁷ *Groupe Échange d'informations et protection des données (DAPIX)*. Την ίδια άποψη διατύπωσε η Σουηδική Κυβέρνηση στο σημείο 21 των παρατηρήσεών της.

³⁸ Στο σημείο 92 των προτάσεων *Ordre des barreaux francophones et germanophone* εισημάνα ότι οι εν λόγω ομάδες εργασίας εξέτασαν ειδικότερα, ως δυνατότητες προς διερεύνηση, τον περιορισμό των κατηγοριών των διατηρούμενων δεδομένων, την ψευδωνυμοποίηση των δεδομένων, τη θέσπιση περιορισμένων χρονικών διαστημάτων διατήρησης, την εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών παρόχων υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, τις ανανεώσιμες άδειες αποθήκευσης, την υποχρέωση διατήρησης των αποθηκευμένων δεδομένων εντός της Ένωσης ή τον συστηματικό και τακτικό έλεγχο, από ανεξάρτητη διοικητική αρχή, των εγγυήσεων που παρέχουν οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών κατά της κακόβουλης χρήσης των δεδομένων.

μέσω των κατάλληλων κριτηρίων διαλογής, τα ελάχιστα δεδομένα που θεωρούνται απολύτως αναγκαία για την αποτελεσματικότητα της πρόληψης και του ελέγχου της εγκληματικότητας και για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας³⁹.

49. Εν πάση περιπτώσει, επαναλαμβάνω ότι η επιλογή αυτή πρέπει να διενεργηθεί διά της νομοθετικής οδού (με τη βοήθεια εμπειρογνομόνων) από τα κράτη μέλη ή τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, ενώ πρέπει να εγκαταλειφθεί κάθε απόπειρα επιβολής γενικής και χωρίς διάκριση αποθήκευσης του συνόλου των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης⁴⁰.

50. Για τον λόγο αυτόν, στις προτάσεις *Ordre des barreaux francophones et germanophone* επισήμανα ότι «[η] νομοθετική δυσχέρεια –την οποία αναγνωρίζω– επακριβούς προσδιορισμού των περιπτώσεων και των προϋποθέσεων υπό τις οποίες πρέπει να πραγματοποιείται στοχευμένη διατήρηση δεν δικαιολογεί τη μετατροπή, από τα κράτη μέλη, της εξαίρεσης σε κανόνα και την ανάδειξη της γενικευμένης διατήρησης των προσωπικών δεδομένων σε κεντρική αρχή των νομοθεσιών τους. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα γινόταν δεκτή η επ’ αόριστον ισχύς σημαντικής παρέκκλισης από το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»⁴¹.

Δ. Απόφαση La Quadrature du Net (σκέψη 168)

51. Κατά τη γνώμη μου, στο πλαίσιο αυτό, τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για να δοθεί απάντηση στο αιτούν δικαστήριο προκύπτουν άμεσα από τη νομολογία του Δικαστηρίου σε σχέση με το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, η οποία ανακεφαλαιώθηκε με την απόφαση *La Quadrature du Net*.

52. Επομένως, υπενθυμίζεται κατ’ αρχάς η νομολογία του Δικαστηρίου στην εν λόγω απόφαση, της οποίας η σκέψη 168 έχει ως εξής:

«Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11 καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, αντιτίθεται σε νομοθετικά μέτρα τα οποία προβλέπουν προληπτικώς, για τους σκοπούς του εν λόγω άρθρου 15, παράγραφος 1, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης. Αντιθέτως, το εν λόγω άρθρο 15, παράγραφος 1, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11 καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, δεν αντιτίθεται σε νομοθετικά μέτρα

- τα οποία επιτρέπουν, για τους σκοπούς της διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να προβαίνουν σε γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης, σε περιπτώσεις στις οποίες το οικείο κράτος μέλος αντιμετωπίζει σοβαρή απειλή για την εθνική ασφάλεια, η οποία είναι πραγματική και ενεστώσα ή προβλέψιμη, εξυπακουομένου ότι η απόφαση που περιέχει τη διαταγή μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αποτελεσματικού ελέγχου είτε από δικαστήριο είτε από ανεξάρτητη διοικητική αρχή της οποίας η απόφαση έχει δεσμευτικό αποτέλεσμα, προκειμένου να εξακριβωθεί αν συντρέχει κάποια από τις περιπτώσεις αυτές καθώς και αν τηρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις και εγγυήσεις που πρέπει να έχουν θεσπιστεί, και υπό τον όρο ότι η εν λόγω διαταγή μπορεί να ισχύει μόνο για το απολύτως

³⁹ Προτάσεις *Ordre des barreaux francophones et germanophone* (σημεία 93 και 94).

⁴⁰ Όπ.π. (σημείο 95).

⁴¹ Όπ.π. (σημείο 104).

αναγκαίο χρονικό διάστημα, με δυνατότητα, ωστόσο, παράτασης της ισχύος της σε περίπτωση εξακολούθησης της απειλής·

- τα οποία προβλέπουν, για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, στοχευμένη διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης, η οποία πρέπει να οριοθετείται βάσει αντικειμενικών στοιχείων που δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, ανάλογα με τις κατηγορίες των υποκειμένων των διατηρούμενων δεδομένων ή με τη χρήση γεωγραφικού κριτηρίου, μόνο για το χρονικό διάστημα που είναι απολύτως αναγκαίο, με δυνατότητα, όμως, παράτασής του·
- τα οποία προβλέπουν, για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευθύνσεων IP που εκχωρούνται στην πηγή της σύνδεσης, για χρονική περίοδο περιοριζόμενη στο απολύτως αναγκαίο·
- τα οποία προβλέπουν, για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και την πρόληψη των σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας, γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων σχετικά με την ταυτότητα των χρηστών μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας, και
- τα οποία επιτρέπουν, για την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος και, κατά μείζονα λόγο, τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, τη δυνατότητα να διατάσσονται οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, μέσω απόφασης της αρμόδιας αρχής υποκείμενης σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο, να προβαίνουν, για ορισμένο χρονικό διάστημα, στην κατεπείγουσα διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης που διαθέτουν οι εν λόγω πάροχοι υπηρεσιών,

εφόσον τα μέτρα αυτά διασφαλίζουν, με σαφείς και ακριβείς κανόνες, ότι η διατήρηση των επίμαχων δεδομένων εξαρτάται από την τήρηση των σχετικών ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων και ότι τα υποκείμενα των δεδομένων αυτών διαθέτουν αποτελεσματικές εγγυήσεις έναντι των κινδύνων κατάχρησης.»

Ε. Αξιολόγηση της επίμαχης στις υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως νομοθεσίας, υπό το πρίσμα της απόφασης *La Quadrature du Net*

53. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το οποίο είναι αποκλειστικά αρμόδιο να ερμηνεύσει τη γερμανική ρύθμιση, αυτή προβλέπει «τη γενική και χωρίς προσωπική, χρονική και γεωγραφική διάκριση διατήρηση, άνευ συγκεκριμένου λόγου, μεγάλου μέρους των δεδομένων κίνησης των σχετικών τηλεπικοινωνιών»⁴².

54. Η επίμαχη εθνική ρύθμιση δεν επιτρέπει απλώς και μόνον στις αρμόδιες αρχές να ζητούν τη διατήρηση δεδομένων κίνησης και θέσης για περιορισμένο χρονικό διάστημα: ο νομοθέτης είναι εκείνος που επιβάλλει την υποχρέωση διατήρησής τους ευθέως και επ' αόριστον.

⁴² Σημείο 25b, στοιχείο b, του γερμανικού πρωτοτύπου της διατάξεως περί παραπομπής.

55. Τούτου λεχθέντος, με το υπόμνημα της 13ης Ιανουαρίου 2021, το αιτούν δικαστήριο απαρίθμησε τις διαφορές μεταξύ των γερμανικών κανόνων και των εξετασθέντων στην απόφαση La Quadrature du Net κανόνων, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κρίση διαφορετική από εκείνη που υιοθετήθηκε τότε.

56. Θα αναλύσω τις εν λόγω διαφορές με τη σειρά που τις εξέθεσε το αιτούν δικαστήριο, αφού αναγνωρίσω προηγουμένως ότι ο Γερμανός νομοθέτης κατέβαλε σοβαρές προσπάθειες προσαρμογής της εθνικής νομοθεσίας προς τις απαιτήσεις που δημιουργούνται συναφώς από την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου.

57. Όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη ρύθμιση είναι αποτέλεσμα νομοθετικής τροποποίησης συνεπεία της νομολογίας του Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου) και των αποτελεσμάτων της νομολογίας που διαμορφώθηκε με την απόφαση Digital Rights.

58. Επομένως, η πρόοδος που επιτεύχθηκε στην επίμαχη εθνική νομοθεσία είναι αξιόπαινη και οφείλεται στη σθεναρή βούληση προσαρμογής στη νομολογία του Δικαστηρίου.

59. Εντούτοις, οι προσπάθειες του νομοθέτη επικεντρώθηκαν ενδεχομένως περισσότερο στα ζητήματα προστασίας των διατηρούμενων δεδομένων και πρόσβασης σε αυτά και λιγότερο στα ζητήματα επιλεκτικής οριοθέτησης των δεδομένων των οποίων επιβάλλεται η διατήρηση.

1. Κατηγορίες διατηρούμενων δεδομένων

60. Κατά τη γνώμη μου, παρά την κατηγοριοποίηση των διατηρούμενων δεδομένων (δεν αποθηκεύονται τα δεδομένα που αφορούν τους διαδικτυακούς τόπους στους οποίους πραγματοποιήθηκε επίσκεψη, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και τις επικοινωνίες από ή προς υπηρεσίες τηλεφωνικής αρωγής κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα), εξακολουθεί να παραβλέπεται το γεγονός ότι η υποχρέωση γενικής και χωρίς διάκριση αποθήκευσης εκτείνεται σε ευρύτατο σύνολο πολλών άλλων δεδομένων κίνησης και θέσης, παρεμφερές στο σύνολό του με εκείνο που εξετάστηκε στην απόφαση La Quadrature du Net.

61. Υπ' αυτή την έννοια, δεν ασκεί ουσιαστικά επιρροή, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους και του ελάχιστου αντικτύπου τους στον συνολικό υπολογισμό⁴³, η εξαίρεση των δεδομένων που αφορούν κλήσεις προς ορισμένες γραμμές τηλεφωνικής αρωγής, για τις οποίες είναι υπεύθυνα πρόσωπα, αρχές ή οργανισμοί κοινωνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα.

62. Δεν είναι επίσης καθοριστικής σημασίας το γεγονός ότι η υποχρέωση διατήρησης δεν περιλαμβάνει το περιεχόμενο (είτε πρόκειται για διαδικτυακούς τόπους στους οποίους πραγματοποιείται επίσκεψη είτε για το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο), δεδομένου ότι η απόφαση La Quadrature du Net δεν αφορούσε το περιεχόμενο, αλλά τα δεδομένα κίνησης και θέσης των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

⁴³ Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Γερμανική Κυβέρνηση εκτίμησε σε 1 300 τον αριθμό των οντοτήτων των οποίων οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες εξαιρούνται από την υποχρέωση διατήρησης και διευκρίνισε ότι η εξαίρεση δεν μπορεί να εφαρμοστεί στους επαγγελματίες που υπόκεινται στην τήρηση του επαγγελματικού απορρήτου (π.χ. δικηγόρους ή ιατρούς) λόγω του μεγάλου αριθμού τους.

2. Διάρκεια της υποχρέωσης διατήρησης των δεδομένων

63. Η σημαντικότερη διαφορά σε σχέση με τους εθνικούς κανόνες που εξετάστηκαν στην απόφαση *La Quadrature du Net* αφορά τη διάρκεια της αποθήκευσης, η οποία, κατά το άρθρο 113b, παράγραφος 1, του ΤΚΓ, εκτείνεται σε τέσσερις εβδομάδες (για τα δεδομένα θέσης) ή σε δέκα εβδομάδες (για τα λοιπά δεδομένα) και όχι σε ένα έτος.

64. Τόσο το αιτούν δικαστήριο όσο και ορισμένες Κυβερνήσεις που μετείχαν στη διαδικασία επιμένουν στο γεγονός αυτό, τονίζοντας ότι η επίμαχη ρύθμιση μειώνει αισθητά το χρονικό διάστημα διατήρησης των δεδομένων. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η βραχύτερη διάρκεια μειώνει τον κίνδυνο κατάρτισης συνολικού προφίλ των υποκειμένων των δεδομένων.

65. Όπως εξέθεσα στις προτάσεις *Ordre des barreaux francophones et germanophone*, επαναλαμβάνοντας ακριβώς την επίμαχη εθνική ρύθμιση, προβλέπεται ότι τα δεδομένα μπορούν να διατηρούνται μόνον για περιορισμένο χρονικό διάστημα⁴⁴, ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν⁴⁵.

66. Τούτου λεχθέντος, παρότι ο περιορισμός του χρονικού διαστήματος διατήρησης είναι στοιχείο το οποίο έχει σημασία για την εκτίμηση της επίμαχης ρύθμισης, δεν αναιρείται το γεγονός ότι η εν λόγω ρύθμιση επιβάλλει υποχρέωση γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης των δεδομένων κίνησης και θέσης.

67. Όπως προεκτέθηκε, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, εκτός της περίπτωσης που δικαιολογείται για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, επιτρέπεται μόνον επιλεκτική αποθήκευση των δεδομένων που αφορούν τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, λόγω του σοβαρού κινδύνου που θα ενείχε η γενική διατήρησή τους.

68. Τελικώς, ο κίνδυνος αυτός ενέπνευσε τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου: «τα δεδομένα κίνησης και τα δεδομένα θέσης μπορούν να αποκαλύψουν πληροφορίες σχετικά με σημαντικό αριθμό πτυχών της ιδιωτικής ζωής των υποκειμένων των δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων ευαίσθητων πληροφοριών, όπως είναι ο γενετήσιος προσανατολισμός, τα πολιτικά φρονήματα, οι θρησκευτικές, φιλοσοφικές, κοινωνικές ή άλλες πεποιθήσεις, καθώς και η κατάσταση της υγείας, ενώ τα δεδομένα αυτά τυγχάνουν, επιπλέον, ειδικής προστασίας στο δίκαιο της Ένωσης. Στο σύνολό τους, τα εν λόγω δεδομένα παρέχουν τη δυνατότητα να συνάγονται με ιδιαίτερη ακρίβεια συμπεράσματα σε σχέση με την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων τα δεδομένα έχουν διατηρηθεί, όπως είναι οι καθημερινές συνήθειες, οι μόνιμοι ή οι προσωρινοί τόποι διαμονής, οι καθημερινές και άλλες μετακινήσεις, οι ασκούμενες δραστηριότητες, οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων αυτών και τα κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία τα πρόσωπα αυτά συχνάζουν. Ειδικότερα, τα δεδομένα αυτά παρέχουν τα μέσα για τον προσδιορισμό του προφίλ των προσώπων περί των οποίων πρόκειται, πληροφορία εξίσου ευαίσθητη, υπό το πρίσμα του δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, με το περιεχόμενο αυτό καθεαυτό των επικοινωνιών»⁴⁶.

⁴⁴ Προτάσεις *Ordre des barreaux francophones et germanophone* (σημείο 96). Τούτο προκειμένου «να μην είναι δυνατόν να παρέχουν λεπτομερή εικόνα της ζωής των ενδιαφερομένων. Αυτό το χρονικό διάστημα διατήρησης πρέπει, επίσης, να προσαρμόζεται ανάλογα με τη φύση των δεδομένων, ώστε τα δεδομένα που παρέχουν ακριβέστερες πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες των προσώπων αυτών να αποθηκεύονται για βραχύτερο χρονικό διάστημα».

⁴⁵ Όπ.π. (σημείο 97). «Με άλλα λόγια, η διαφοροποίηση του χρονικού διαστήματος διατήρησης κάθε κατηγορίας δεδομένων, ανάλογα με τη χρησιμότητά τους για την επίτευξη των σκοπών ασφάλειας, είναι μια δυνατότητα η οποία πρέπει να διερευνηθεί. Ο περιορισμός του χρονικού διαστήματος κατά το οποίο οι διάφορες κατηγορίες δεδομένων αποθηκεύονται ταυτόχρονα (και, επομένως, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αναζήτηση συσχετίσεων που αποκαλύπτουν τον τρόπο ζωής των ενδιαφερομένων) διευρύνει την προστασία του δικαιώματος που διαφυλάσσει το άρθρο 8 του Χάρτη».

⁴⁶ Απόφαση *La Quadrature du Net* (σκέψη 117).

69. Είναι αληθές, όπως επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, ότι η διατήρηση για πολύ περιορισμένο χρονικό διάστημα μπορεί να καταστήσει δυσχερέστερη την κατάρτιση προφίλ.

70. Εντούτοις, ο βαθμός δυσχέρειας όσον αφορά την κατάρτιση προφίλ δεν εξαρτάται μόνον από το χρονικό διάστημα διατήρησης, αλλά και από την ποσότητα και την ποιότητα των διατηρούμενων δεδομένων: όσο περισσότερα είναι τα δεδομένα τόσο πιθανότερο είναι να ληφθούν ευαίσθητες πληροφορίες κατά τη διάρκεια χρονικών διαστημάτων των οποίων το εύρος θα εξαρτάται από την εξέλιξη των τεχνικών παρακολούθησης, συσχέτισης και αξιολόγησης του συνόλου των σχετικών με τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες δεδομένων. Το χρονικό διάστημα που μπορεί να φαίνεται σήμερα ανεπαρκές για τη συσσώρευση πληροφοριών που διευκολύνουν την κατάρτιση προφίλ μπορεί να είναι περισσότερο από επαρκές για τον σκοπό αυτόν στο εγγύς ή στο απώτερο μέλλον⁴⁷.

71. Εν πάση περιπτώσει, και κατά το Δικαστήριο, «η επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, την οποία συνεπάγεται η πρόσβαση δημόσιας αρχής σε σύνολο δεδομένων κίνησης ή δεδομένων θέσης από τα οποία μπορούν να αντληθούν πληροφορίες σχετικά με τις επικοινωνίες που πραγματοποίησε χρήστης μέσου ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή σχετικά με τον γεωγραφικό εντοπισμό του τερματικού εξοπλισμού τον οποίο χρησιμοποιεί, χαρακτηρίζεται εν πάση περιπτώσει σοβαρή, ανεξαρτήτως της διάρκειας του χρονικού διαστήματος για το οποίο έχει ζητηθεί η πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα και του όγκου ή του είδους των διαθέσιμων δεδομένων για το διάστημα αυτό, όταν [...] από το εν λόγω σύνολο δεδομένων μπορούν να συναχθούν ακριβή συμπεράσματα σχετικά με την ιδιωτική ζωή του οικείου προσώπου ή των οικείων προσώπων»⁴⁸.

72. Εν κατακλείδι, εκτιμώ ότι, παρά τις διαφορές που επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, οι ομοιότητες στο συγκεκριμένο ζήτημα μεταξύ, αφενός, της επίμαχης στις υπό κρίση υποθέσεις ρύθμισης και, αφετέρου, των νομοθεσιών που εξετάστηκαν στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση La Quadrature du Net επιβάλλουν την εφαρμογή της νομολογίας που διαμορφώθηκε με την εν λόγω απόφαση.

3. Προστασία των δεδομένων έναντι της παράνομης πρόσβασης σε αυτά

73. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η γερμανική ρύθμιση παρέχει αποτελεσματική προστασία των διατηρούμενων δεδομένων έναντι των κινδύνων κατάχρησης και παράνομης πρόσβασης.

74. Χωρίς να αναιρείται η σημασία της νομοθετικής προσπάθειας όσον αφορά την προστασία των δεδομένων και την πρόσβαση σε αυτά, υπενθυμίζεται ότι, κατά το Δικαστήριο, «η διατήρηση των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης συνιστά, *αφ' εαυτής* [...] επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»⁴⁹. Υπ' αυτή την έννοια, «η πρόσβαση σε τέτοια δεδομένα συνιστά, ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης χρήσης τους, *χωριστή επέμβαση*» στα προμνησθέντα θεμελιώδη δικαιώματα⁵⁰.

⁴⁷ Όπως κατέστη πρόδηλο κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ακόμη και χρονικό διάστημα δέκα εβδομάδων συσσώρευσης μεταδεδομένων (δεδομένων κίνησης και θέσης) μπορεί να επαρκεί για τον καθορισμό προτύπων συμπεριφοράς του συνδρομητή τα οποία, λόγω της επανάληψής τους, θα αποκαλύπτουν ευαίσθητα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της ζωής του.

⁴⁸ Απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, Prokuratuur (Προϋποθέσεις πρόσβασης σε δεδομένα σχετιζόμενα με ηλεκτρονικές επικοινωνίες) (C-746/18, EU:C:2021:152, σκέψη 39). Η υπογράμμιση δική μου.

⁴⁹ Απόφαση La Quadrature du Net (σκέψη 115).

⁵⁰ Όπ.π. (σκέψη 116). Η υπογράμμιση δική μου.

75. Επομένως, προβάλλεται αλυσιτελώς εν προκειμένω το γεγονός ότι το προβλεπόμενο από τον Γερμανό νομοθέτη καθεστώς προστασίας των διατηρούμενων δεδομένων: α) διασφαλίζει με αποτελεσματικό τρόπο την ακεραιότητα των εν λόγω δεδομένων, β) καθορίζει τις προϋποθέσεις πρόσβασης με αυστηρό και αποτελεσματικό τρόπο, περιορίζοντας τον κύκλο των προσώπων που μπορούν να έχουν πρόσβαση σε αυτά, και γ) επιτρέπει τη χρήση των αποθηκευμένων δεδομένων μόνον για σκοπούς δίωξης σοβαρών αδικημάτων και για την αποτροπή συγκεκριμένων απειλών για τη ζωή ή την ελευθερία προσώπου ή για την ασφάλεια του κράτους.

76. Το πραγματικά καθοριστικό στοιχείο είναι ότι, όπως επίσης επαναλαμβάνει το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη υποχρέωση διατήρησης δεν υπόκειται, αυτή καθεαυτήν, σε καμία συγκεκριμένη προϋπόθεση.

4. Συνέπειες της απόφασης του Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου) της 27ης Μαΐου 2020

77. Το αιτούν δικαστήριο μνημονεύει απόφαση του Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου) σχετικά με το άρθρο 113 του TKG⁵¹, κατόπιν της οποίας η ισχύς της εν λόγω διάταξης, που κρίθηκε αντισυνταγματική, υπόκειται πλέον σε προϋποθέσεις των οποίων η συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να εξακριβωθεί ευχερώς.

78. Το Δικαστήριο δεν εκφέρει γνώμη, επί του παρόντος, σχετικά με τα αποτελέσματα της ως άνω απόφασης, πολλώ μάλλον σχετικά με τα γενικά χαρακτηριστικά των νέων κανόνων που πρόκειται να θεσπίσει (ή, ενδεχομένως, θέσπισε) ο Γερμανός νομοθέτης.

79. Εάν, όπως διαβεβαιώνει το αιτούν δικαστήριο, πρέπει να εκδώσει την απόφασή του επί της αιτήσεως αναιρέσεως («Revision») λαμβάνοντας υπόψη το ισχύον δίκαιο κατά την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης αυτής, θα πρέπει να εξακριβώσει το ίδιο εάν το ισχύον δίκαιο είναι συμβατό με το δίκαιο της Ένωσης υπό το πρίσμα της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με την προστασία των δεδομένων των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

5. Διευθύνσεις IP

80. Κατά το αιτούν δικαστήριο, από τη σκέψη 168 της απόφασης La Quadrature du Net προκύπτει ότι, στην περίπτωση των διευθύνσεων IP, το Δικαστήριο απαιτεί να συντρέχει λόγος διατήρησης συνδεδεμένος με τον σκοπό της διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας, της καταπολέμησης του σοβαρού εγκλήματος και της πρόληψης των σοβαρών απειλών για τη δημόσια ασφάλεια. Εντούτοις, κατά το αιτούν δικαστήριο, από τη σκέψη 155 της ίδιας απόφασης συνάγεται ότι οι εν λόγω διευθύνσεις IP μπορούν να διατηρούνται χωρίς να συντρέχει συγκεκριμένος λόγος, καθότι μόνον η χρήση των διατηρούμενων δεδομένων απαιτεί να συντρέχει λόγος συνδεδεμένος με τον εν λόγω σκοπό.

81. Εντούτοις, δεν θεωρώ ότι υφίσταται τέτοια απόκλιση (και, κατά μείζονα λόγο, αντίφαση). Καίτοι στη σκέψη 155 επισημαίνεται ότι η γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των διευθύνσεων IP που εκχωρούνται στην πηγή της σύνδεσης «δεν είναι, καταρχήν, αντίθετ[η] προς το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58», στην αμέσως επόμενη σκέψη 156 διευκρινίζεται ότι, «[λ]αμβανομένης υπόψη της σοβαρότητας της επέμβασης στα [...] θεμελιώδη δικαιώματα την

⁵¹ Βλ. υποσημείωση 19 των παρούσων προτάσεων.

οποία συνεπάγεται η διατήρηση αυτή, μόνον η καταπολέμηση των σοβαρών εγκλημάτων και η πρόληψη σοβαρών απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας μπορούν, ακριβώς όπως και η διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, να δικαιολογήσουν την επέμβαση αυτή [...].»

82. Επομένως, από τη συνδυασμένη ερμηνεία των σκέψεων 155 και 156 της απόφασης La Quadrature du Net προκύπτει η συνεκτική απάντηση την οποία έδωσε το Δικαστήριο, στη σκέψη 168, στα προδικαστικά ερωτήματα που τέθηκαν στην υπόθεση εκείνη σχετικά με τη διατήρηση των διευθύνσεων IP.

83. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση επισημάνθηκαν ορισμένα ζητήματα –τα οποία, κατά την άποψη ορισμένων μετεχόντων στη διαδικασία, απαιτούν διευκρινίσεις εκ μέρους του Δικαστηρίου– σχετικά με τη διατήρηση των διευθύνσεων IP. Κατά τη γνώμη μου, η απάντηση στα ζητήματα αυτά (μεταξύ άλλων, τα απορρέοντα από τις διαφορές μεταξύ δυναμικών και στατικών διευθύνσεων IP, καθώς και από τις συνέπειες του πρωτοκόλλου Ipv6) βαίνει πέραν των ερωτημάτων του αιτούντος δικαστηρίου, του οποίου οι αρχικές αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως⁵² και το υπόμνημα της 13ης Ιανουαρίου 2021 έχουν, συναφώς, πολύ πιο περιορισμένο εύρος.

V. Πρόταση

84. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο, Γερμανία) ως εξής:

«Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2009/136/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2009, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11, καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του άρθρου 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, έχει την έννοια ότι αντιβαίνει προς αυτό εθνική ρύθμιση η οποία υποχρεώνει τους παρόχους διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να διατηρούν, προληπτικά, γενικά και χωρίς διάκριση, τα δεδομένα κίνησης και θέσης των τελικών χρηστών των εν λόγω υπηρεσιών για σκοπούς άλλους πλην της προστασίας της εθνικής ασφάλειας έναντι σοβαρής απειλής η οποία είναι πραγματική, ενεστώσα ή προβλέψιμη.»

⁵² Σημείο 30 της διατάξεως περί παραπομπής.